

ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΣΤ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
Φιλολόγου
Επιθεωρητού Μέσης Εκπαίδευσης

Ο ΛΑΟΓΡΑΦΟΣ
ΔΡ ΚΥΡΙΑΚΟΣ Π. ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
«ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ» (Αρ. 167 – 168)

ΛΕΥΚΩΣΙΑ - 1974

Ο ΛΑΟΓΡΑΦΟΣ
ΔΡ. ΚΥΡΙΑΚΟΣ Π. ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

Ο Δρ. Κυριάκος Π. Χατζηωάννου είναι αναμφισβήτητα μια μορφή στα κυπριακά γράμματα, όχι μονάχα σαν ο γνωστός εκπαιδευτικός που ανάλωσε τη ζωή του πάνω στην έδρα σ' ένα έντονο αγώνα Αγωγής, αλλά και σαν ο επιστήμονας που συστηματικά μελέτησε τις εξωτερικές μορφές της λαϊκής μας ζωής και τις διαθέσεις και ροπές του λαού που διαφαίνονται στην πνευματική και την κοινωνική ζωή του.

Η φήμη του σαν επιστήμονα ξεπέρασε προ πολλού τα όρια της Κύπρου. Απόδειξη να κληθή από τα Πανεπιστήμια, Αθηνών, Βόννης και Θεσσαλονίκης για να δώσει διαλέξεις και να τιμηθή από σοβαρά επιστημονικά ιδρύματα, που τον αναγνώρισαν «εταίρον» τους. Κι η φωνή του ν' ακουστή σε πολλά διεθνή συνέδρια.

Ομολογούμε, προκειμένου να μιλήσουμε για την εργασία του σαν λαογράφου, πως βρίσκουμε πολύ δύσκολο να ξεχωρίσουμε δυο από τις ιδιότητές του (γλωσσολόγου και λαογράφου) και ν' αποδώσουμε την κάθε μια χώρια από την άλλη, γιατί βρίσκουμε στην περίπτωση του πώς η μια σχετίζεται με την άλλη και την ενισχύει. Η κάθε μια συνεργάζεται με την άλλη διαλευκαίνοντας απορίες και προβλήματα. Η κάθε μια επικουρεί την άλλη, ώστε ν' αντιμετωπιστούν ορθά «αι κατά παράδοσιν» εκδηλώσεις της ζωής του λαού.

Ο δρ. Χατζηωάννου δεν κατέγινε τόσο με τη συλλογή λαογραφικού υλικού όσο με την ανάλυση κι ερμηνεία των λαογραφικών φαινομένων. Ξεκινώντας από ένα φαινόμενο μιας εποχής, ανιχνεύει την πρώτη αρχή του, ανευρίσκει την εξέλιξη του δια μέσου των αιώνων και σε πλάτος σ' όλο τον ελληνικό χώρο, γιατί πιστεύει στο ενιαίο του ελληνικού πολιτισμού (ηθών και εθίμων, εορτών, προλήψεων και δεισιδαιμονιών). Στις διερευνήσεις του θέτει σ' ενέργεια όλο τον επιστημονικό του εξοπλισμό, κάμνει δηλαδή χρήση όλων των στη διάθεσή του επιστημών με τις οποίες έχει πολλή οικειότητα (της Γλωσσολογίας, Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Φιλολογίας, Αρχαιολογίας, Ιστορίας), ανακαλύπτει τις πηγές των λαογραφικών φαινομένων κι επιτυγχάνει την ερμηνεία τους.

Θα δώσουμε πιο κάτω μια αδρή εικόνα της δουλειάς του.

Και πρώτα το βιβλίο «Βιβλιογραφία της Κυπριακής Λαογραφίας και Γλωσσολογίας (Μεσαιωνικής και Νέας Διαλέκτου) που το έφερε στο φως της δημοσιότητας το 1933. Αναθεωρημένο από τον ίδιο, ώστε να περιλάβη βιβλιογραφία μέχρι του 1966, επαύξηση κεφαλαίων καθώς και συνοπτική παρουσίαση του περιεχομένου των καταγεγραμμένων, ενσωματώθηκε στο βιβλίο του «Τα εν Διασπορά» (1969), ένα τιμητικό τόμο που περικλείει απάντηση εργασιών του που πρόσφεραν σ' αυτόν εκτιμητές – μαθητές του με την ευκαιρία των εξήντα χρόνων του και την αφυπηρέτησή του από την εκπαιδευτική υπηρεσία. Ξεχωρίζουμε σαν αξιοπρόσεκτη καινοτομία τον «πίνακα πραγμάτων» στο τέλος, που καμμιά άλλη βιβλιογραφική εργασία δεν

έχει, απ' ότι ξέρουμε. Το υλικό αποτελείται από 1112 λήμματα αυτοτελών βιβλίων ή εργασιών που δημοσιεύτηκαν σε 33 περιοδικά, κατατάσσεται σε ειδολογικά, ανάλογα με το αντικείμενο που εξετάζεται, σε 24 τμήματα. Αποδελτιώνοντας βιβλία και περιοδικά, στο μεθοδικό – επιστημονικά συντεταγμένο αυτό έργο, δουλεύει υπεύθυνα κι αποδεικνύεται γνώστης του ακριβούς περιεχομένου ενός εκάστου με την ορθή κατάταξη και με τις αναλύσεις του περιεχομένου, όπου κρίνει πως χρειάζεται, καθοδηγώντας σωστά το διαλεκτολόγο και το λαογράφο. Κι εκτός τούτου φροντίζει να μη παραλείψει να παραπέμψη σε κρίσεις. Η βιβλιογραφία αυτή δύναται να θεωρηθή χρήσιμο και ως προς τούτο, ότι ανιτκαθιστά πλήρως μια προγενέστερη του C.D. Cobham που την εξέδωσαν ο G. Jeffery η οποία, εκτός του ότι καταπιάνεται μόνο με τη Γλωσσολογία και αγνοεί τη Λαογραφία, δίνει λανθασμένες παραπομπές κι είναι και δύσχρηστη, γιατί δεν βοηθεί τον αναγνώστη ν' αντιληφθή σε ποίον ειδικό τομέα ανήκει ένα έργο, αφού στην ουσία πρόκειται περί ατελούς αλφαβητικού καταλόγου κατά συγγραφείς. Το έργο είναι πραγματικά καρπός μόχθου πολλού και μπορώ να πω πρωτοποριακό στον ελληνικό χώρο σαν προσεγμένη ειδική συστηματική βιβλιογράφηση. Σημειώνουμε πως δεν περιέχει συστηματική αναλυτική καταγραφή των δυσεύρετων φυλλάδων των ποιητάρηδων. Ελλείπει επίσης η αποδελτίωση εφημερίδων.

Θα σταματήσουμε για λίγο στο βιβλίο του «Κυπριακοί Μύθοι» (1948=. Καταγράφει 58 αλληγορικές διηγήσεις) «μύθους», ή «λόους» και «ιστορίες», όπως ονομάζει οι Κύπριος το είδος αυτό) κι εκτός από την κυπριακή τους αποδίδει στην πανελλήνια δημοτική και σημειώνει πάντοτε επί τίνος λέγονται και τι διδάσκουν, μια και τις φαιδρές αυτές διηγήσεις τις μεταχειρίζεται ο λαϊκός άνθρωπος επ' ευκαιρία σαν συγκεντρωμένα παραδείγματα για να καθοδηγήσει αν η διαγωγή μελών της κοινωνίας είναι απρεπής από ηθική άποψη και να υποδείξει με το σκώμμα ποιο είναι το ορθό κατά τη λαϊκή ηθική. Παραλληλίζει με αισώπειους μύθους κι αναφέρει πού απαντούν άλλες παραλλαγές. Παραθέτει κατατοπιστικό λεξιλόγιο καθώς και βιβλιογραφία κειμένων και παρατηρήσεων.

Στις είκοσι έξι σελίδες της εκτενούς εισαγωγής του, στην αρχή του βιβλίου αντικρύζει ο συγγραφέας το θέμα του ορισμού, της γένεσης, της εξέλιξης και της ανάλυσης του μύθου, ομιλεί για τη θέση των μύθων στην αρχαία Ελλάδα, διακρίνει από τα παραμύθια, βρίσκει ομοιότητα με τις παροιμίες στο ότι κι οι μύθοι κι' αυτές λέγονται ευκαιριακά για να νουθετήσουν και διαχωρίζει σε μύθους, που η γένεση τους οφείλεται σε ανεκδοτολογία, άλλους που λησμονήθηκαν σαν μύθοι κι είναι γνωστοί μονάχα σαν παροιμιώδεις φράσεις ή και ως απλές παροιμίες, άλλους που στην αρχή υπήρξαν απλά επεισόδια ευτράπελων διηγήσεων κι άλλους που ξεκίνησαν σαν αιτιολογικοί και μετέπεσαν σε διδακτικούς. Διακρίνει μεταξύ μύθων της δημιουργίας που αποτελούν κατά κάποιο τρόπο τη λαϊκή επιστήμη (οντολογία, θεογονία) και επεισοδιακών που αναφέρονται σ' επεισόδια της διαγωγής των όντων κι αντανακλούν τις λαϊκές αντιλήψεις περί ηθικής τάξεως, αλλά και εξηγεί ταυτόχρονα πως οι πλείστοι μύθοι των πιο πάνω δύο γενικών κατηγοριών είναι αιτιολογικοί, δηλαδή «επλάσθησαν εκ των υστέρων δια να εξηγήσουν την ύπαρξιν ιδιοτήτων τινών των όντων».

Με προσοχή, εκτός των άλλων στην εισαγωγή του, συζητεί το θέμα: «Ποία η πατρίς των μύθων» αντιμετωπίζοντας τις θέσεις τόσο των οπαδών της εξελίξεως όσο και εκείνων της διαχύσεως του πολιτισμού (evolutionists – diffusionists) και συμπεραίνοντας πως: «και οι μύθοι παρήχθησαν υφ' όλων των λαών και ουχί εις έν κέντρον αλλ' ότι πλείστοι εκ τούτων μετεδόθησαν από λαού εις λαόν, εις όλον τον εις την αρχαιότητα γνωστόν κόσμον, ο δε δανεισμός υπήρξε τόσο περίπλοκος, ώστε να μη δυνάμεθα να διευκρινίσωμεν ποίος λαός εδάνειζε και ποίος εδανείζετο», βρίσκοντας έτσι ότι το ορθόν υπάρχει στο μέσον.

«Συμπλήρωμα των Κυπριακών Μύθων» από εννιά καινούργιους, κείμενο στην κυπριακή διάλεκτο και μεταγραφή στην πανελλήνια δημοτική πάλι, με επιμύθιο σ' όλους και σύντομη εισαγωγή δημοσίευσε στο περιοδικό «Λαογραφική Κύπρος» (τεύχος 6, 1972, σελ 101 – 107). Στην εισαγωγή του υπάρχει κρίση του μ. Καθηγητού Richard Dawkins για τους μύθους από την αρχαίαν εποχή κατά της μαρτυρίες των συγγραφέων και στη σύμφυρση μύθων και παροιμιών, υπογραμμίζεται δε η διάκριση μύθου (τύπου αισωπείου) από την παροιμία όπως τη δίνει ο Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ευστάθιος.

Δυο ακόμα μύθους έχει δημοσιεύσει σε μια άλλη εργασία του: «Κυπριακές Παροιμίες» (Λαογραφία IB' 1938. σελ. 231 – 252) όπου καταγράφει κι ερμηνεύει 181 παροιμίες.

Αλλά και με τα παραμύθια, τα «δημιουργήματα της φαντασίας του άγνωστου μυθιστοριογράφου» (του μυθιστοριογράφου, γιατί το παραμύθι ως λογοτεχνικόν είδος τίποτ' άλλο δεν είναι παρά το χωρίς αξιώσεις διήγημα ή μυθιστόρημα, που η λαϊκή φαντασία έπλεξε γι αυτόν ή για κείνο το λόγο) έχει καταπιαστεί στη μελέτη του: «Τα Παραμύθια (σύντομη εισαγωγή στην έρευνα τους)» («Πάφος 4 (1939) σελ 189 – 200) («Τα εν Διασπορά σελ 62 – 69). Στην εργασία αυτή κατατοπίζει, όσους θα επιχειρήσουν να ασχοληθούν με τη συλλογή και τη σπουδή του είδους αυτού της λαϊκής διανόησης, για κλασσικές εργασίες πάνω σ' αυτά. Ύστερα με διαύγεια διεξέρχεται τη θεωρία της Ινδοευρωπαϊκής ή Αριανής Σχολής κατά την οποία «τα παραμύθια είναι οι κατά πολύ τροποποιημένοι (detriti) πρωτόγονοι εκείνοι ινδοευρωπαϊκοί μύθοι, για τους οποίους όμως μια προσεκτική έρευνα είναι αρκετή να καταδείξει τη συγγένειά τους», της Ινδικής Σχολής που υποστηρίζει πως η πηγή των παραμυθιών δεν πρέπει να αναζητηθή πριν από την αναστάτωση των ινδοευρωπαϊκών φυλών και στους προϊστορικούς χρόνους αλλά στις Ινδίες όχι τις μυθικές μα τις ιστορικές κι ότι «έστω κι αν τα παραμύθια δεν εγεννήθηκαν στις Ινδίες πάντως εκεί είχαν την παρακαταθήκη τους κι από κει μεταφέρθηκαν σ' όλο τον κόσμο» και τέλος της Ανθρωπολογικής Σχολής που πιστεύει ότι «τα σημερινά παραμύθια είναι επιβιώσεις (survivals) των εθίμων, των σκέψεων και των τελετών της κάθε αγρίας καταστάσεως των προγόνων μας». Φέρνει στη συνέχεια παράδειγμα ερμηνείας παραμυθιών με κάθε μια από τις τρεις πιο πάνω θεωρίες. Καθιστά γνωστή τη μέθοδο που εφαρμόζεται σήμερα στην έρευνα των παραμυθιών, δηλαδή τη γεωγραφικοϊστορική των Φινλανδών παραμυθολόγων, που περιορίζεται στην ανάλυση και σύγκριση των παραλλαγών του κάθε παραμυθιού στις διάφορες χώρες. Στο τέλος μιλά για τη συλλογή των παραμυθιών που δημοσίευσεν ο Αθανάσιος Σακκελλάριος

στον Γ΄ τόμο των «Κυπριακών» του (1868) και σημειώνει αριθμό 37 άλλων κυπριακών παραμυθιών σκορπισμένων σε διάφορα περιοδικά.

Αλλά και συλλογή παραμυθιών έχει καταρτίσει με τίτλο «Παραμύθια» (Ιστορίες – Μύθοι) («Κυπριακά Χρονικά» 9 (1933) σελ. 276 – 308) δημοσιεύοντας δέκα τέτοιες, που τ' άκουσε όλα από τον ίδιο παραμυθά από τη Μακράσυκα της Αμμοχώστου. Στη συλλογή αυτή παίρνει την ευκαιρία να συζητήσει προβλήματα που πηγάζουν από τα παραμύθια αυτά (προέλευση πρόληψης, ρόλος του αριθμού 1010).

Είναι καιρός όμως να δούμε τί πιστεύει για τους στόχους της Λαογραφίας σαν επιστήμης, για το πραγματικό χρέος του επιστήμονα απέναντι στο αντικείμενο της έρευνάς του και για την επιτακτική ανάγκη της αδιάκοπης επαφής του επιστήμονα με το λαό ώστε να μπορέσει γνωρίζοντας την ιδιοσυγκρασία του να δικαιολογήσει κι ερμηνεύσει τις πράξεις του.

Και πρώτα για το πεδίο της Λαογραφίας και το αίτημα της σε βάθος θεώρησης είναι απόλυτα σαφής. Τονίζει σε μια κριτική του στο περιοδικό «Κυπριακά Γράμματα» 18, 1953, σελ. 143 – 145 («Τα εν Διασπορά» σελ. 268): «Η Λαογραφία πρέπει να γίνη επιστήμη και για να το επιτύχη πρέπει να ξεφύγει από τον ερασιτεχνισμό και να μπη μέσα στον κύκλο της επιστημονικής έρευνας. Αν δεν της δοθή περισσότερο βάθος και ανάλυση, αν εξακολουθή, όπως γίνεται κατά μεγάλο μέρος σήμερα, ν' αποτελεί απλή περιγραφή περιέργων ηθών και εθίμων, που, όπως παρουσιάζονται, φαίνονται παράλογα μέσα στον πολιτισμό μας, απλά απομεινάρια παλαιότερων χρόνων, η λαογραφική εργασία θ[α] αποτελέσει ρομαντική ενασχόληση. . . . Η Λαογραφία, αν θέλουμε να γίνη επιστήμη, πρέπει να έχει ως θέμα της τη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού, κοινωνικού, πνευματικού και υλικού. Χωρίζομε τον πολιτισμό στα τρία αυτά είδη, όχι πως μπορεί πράγματι να χωριστή, αφού το ένα εξαρτάται, συμπληρώνεται και κατανοείται μόνο όταν συνδέεται με το άλλα, αλλά για να ευκολυνθούμε στη μελέτη του, όπως χωρίζομε τον άνθρωπο σε σωματική, ψυχική και πνευματική υπόσταση παρ' όλη την αλληλοεξάρτηση των τριών υποστάσεων μεταξύ τους».

Την προσήλωσή του στην ίδια αντίληψη, τη σε βάθος δηλαδή διείσδυση στο λαϊκό πολιτισμό όπως εκφράζεται στη φυσική ζωή και στη συντήρησή της, στην πνευματική ζωή και στην κοινωνική ζωή της ολότητας που τη συνέχουν κυρίως εσωτερικοί και ηθικοί δεσμοί, την απαντούμε διάχυτη σ' όλη του τη δουλειά. Θα παραθέσουμε όσα ενδεικτικά γράφει σε μια πρόσφατη μελέτη του με τίτλο «Κοινωνική ηθική και Τάξις: Ανάλυσις ηθών και εθίμων», μια αξιοσημείωτη εργασία χάρις στην επιχειρηματολογία, τη σύγκριση και την τεκμηρίωσή της, όπου μιλά με ρεαλισμό για την κοινωνική σύνθεση αντλώντας από τα φαινόμενα της κοινωνικής συμβίωσης, αναλύει την ηθική τάξη και αταξία κι' υπογραμμίζει το αλληλένδετον ηθικής και κοινωνίας» («Λαογραφική Κύπρος», Τεύχος 9, 1947, σελ. 117 – 125). Εξομολογείται λοιπόν: «Εις την δημοσίευσιν της πραγματείας ταύτης προβαίνω με την πεποίθησιν ότι προσφέρω νύξεις δια την εις βάθον έρευναν και μελέτην του λαϊκού πολιτισμού. Την μόνην ενδεδειγμένην δια να καταστήση την λαογραφίαν επιστήμην.»

Για να προχωρήσουμε όμως σε βάθος και να ερμηνεύουμε τα φαινόμενα οφείλουμε να τα ζήσουμε στη λεπτομέρεια και στο πλάτος τους, ζώντας εκεί όπου αυτά εκδηλώνονται: «Αν πάρουμε τώρα τον ομαδικό πνευματικό πολιτισμό, θα δούμε ότι εκδηλώνεται στα δημοτικά τραγούδια, τις παροιμίες, τα παραμύθια, τους μύθους, τις παραδόσεις και πρέπει να μελετάται, κατατάσσεται, κρίνεται και αξιολογείται όπως περίπου συμβαίνει και με την προσωπική δημιουργία των ατόμων. Και όπως εκεί, για να εμβαθύνουμε στο έργο του ποιητή, πρέπει να γνωρίσουμε τη ζωή του, έτσι κι' εδώ η προσπάθεια των επιστημόνων λαογράφων πρέπει να είναι να γνωρίσουν τη ζωή του λαού» («Κυπριακά Γράμματα» 18, 1953, 143 – 145 – «Τα εν Διασπορά» 268). Στο ίδιο ακριβώς μελέτημα, αποκαλύπτοντας τις ιδέες του για τη γραμμή πλεύσεως των ειδικών επιστημόνων που θα επιχειρήσουν λαογραφικές εργασίες αναστρεφόμενοι με το λαό, συνοψίζει: « Χρειαζόμαστε επιτόπιες έρευνες, μεθοδικές ταξινομήσεις υλικού, αναλυτικές μελέτες του υλικού τούτου, συγγραφές επί των γενικών αρχών της Λαογραφίας από ανθρώπους καλά κατηρισμένους στο θέμα τούτο κι όχι απλώς οδηγίες τι υλικό να συλλέγεται. Δεν θέλω φυσικά να πωσ ότι οι οδηγίες είναι περιττές».

Εξ άλλου στον πρόλογο των «Κυπριακών Μύθων» του, πολύ ορθά, αντιτίθεται έντονα στην αντιεπιστημονική συνήθεια να εκδίδουν οι θεωρητικά καταρτισμένοι συλλογές βασισμένοι πάνω στο υλικό που άλλοι θα μαζέψουν. Να πώς αντικρύζει το έργο του λαογράφου που σέβεται τον εαυτό του: «Άνευ της συστηματικής ερεύνης κατά περιοχάς και δη υπό λαογράφων συνδυαζόντων θεωρητικήν κατάρτισιν και επιτόπιον πρακτικήν εξάσκησιν η λαογραφική έρευνα θα χωλαίνει, με την προσφοράν των ερασιτεχνών, η οποία πολλάκις παραπλανά την επιστήμην και περιπλέκει τα ζητήματα αντί να λύη και διαλευκαίνη ταύτα τα λαογραφικά θέματα αποτελούσιν εκδηλώσεις των εν κοινωνία ζώντων ατόμων και πρέπει εντός της κοινωνίας να παρατηρώνται και μελετώνται εν τη λειτουργία των. Ουδείς θεσμός κείται άνευ λόγου, χωρίς να εξυπηρετή κατά τρόπον σοφόν την αρμονικήν της κοινωνίας λειτουργίαν και ο λαογράφος θα ορμηθπη ν' ανεύρη και εκθέση τον λόγον τούτον, κινούμενος εντός της κοινωνίας και ουχί επί της πολυθρόνας εντός του γραφείου του. Εκεί θα διδάσκωνται μόνον αι θεωρίαί τας οποίας η επιτόπιος έρευνα θ' αποδεικνύη ορθάς ή εσφαλμένας».

Στα «Κριτικά κι ερμηνευτικά» του («Κυπριακά Χρονικά» 11 (1905) σελ. 56 – 68) («Τα εν Διασπορά» σελ. 89 – 00). Σχολιάζοντας τραγούδια της συλλογής του Α. Σακκελλαρίου «Τα Κυπριακά» τομ. Β', του Ξ. Π. Φαρμακίδη «Κύπρια Έπη» και του Ν. Γ. Κυριαζή «Κυπριακά Χρονικά» (8, 1931, σελ. 312) και δοκιμάζοντας με προσοχή κι επιστημοσύνη ν' αποκαταστήσει αυτά, τονίζει πόση σημασία δίνει στην καταγραφή των κειμένων. Στο μελέτημα αυτό λέγει εμφαντικά ότι ο λαογράφος οφείλει να διακρίνεται για το γλωσσολογικό εξοπλισμό ώστε νάναί σε θέση να μη υποπίπτει σε σφάλματα διαλεκτικά και ερμηνευτικά που ενδέχεται να μπερδέψουν πιο πολύ. Να διακρίνεται για τη γενικότερη φιλολογική μόρφωση ώστε, προκειμένου περί ποιητικού λόγου, ν' αποφεύγη τα στιχουργικά λάθη σαν καταγραφή, να μη παρανοή δε και παρετυμολογή δίνοντας λαθεμένες μορφές και διορθώνοντας αδέξια. Κι είναι ανάγκη να προσέχη πολύ κατά την καταγραφή για να ξεπερνά τ' ακουστικά λάθη. Έτσι θάναί σε θέση να σέβεται το κείμενο και να μη επιχειρή αυθαιρεσίες και παραποιήσεις.

Τούτο δεν σημαίνει ότι δεν έχει καθήκον ο επιστήμονας να προβαίνει σε κριτικές εκδόσεις, όπως γράφει ο ίδιος στην εισαγωγή της κριτικής του έκδοσης «Δυό Δημοτικών Τραγουδιών της Κύπρου με θέμα το Χάρο» («Κυπριακά Γράμματα» 16 (1951) σελ 69-76) («Τα εν Διασπορά» σελ. 100 – 116) όπου προβαίνει σε συγκρίσεις με άλλες παραλλαγές, δίνει βιβλιογραφία του τραγουδιού με ως θέμα αυτό και παλαίει με το πρόβλημα της αποκατάστασης του αρχικού κειμένου όπως το έθεσεν ο Ν. Πολίτης, ακολουθώντας την ίδια μ' εκείνον μέθοδο, προχωρεί δε πάρα πέρα προσθέτοντας κριτικές σημειώσεις κάτω από το κείμενο. Ίδού λοιπόν τι υποστηρίζει στην πιο πάνω εργασία: «Δεν συμφωνούμε στο ζήτημα ότ πρέπει τα τραγούδια να τα αφήνουμε «απείρακτα και στη φυσική τους κατάσταση», δηλαδή όπως βγήκαν κατακρεουργημένα από τη μνήμη του ξεχασιάρη πληροφοριοδότη, που προχειρολογεί την ώρα που σου υπαγορεύει και κάποτε λείει και ξαναλέει για να θυμηθή το στίχο (δεν τον βοηθά μάλιστα να θυμηθή το στίχο κι ο ρυθμός της υπαγορεύσεως) κι αυτοσχεδιάζει και σκαρώνει ο ίδιος δικούς του, νερούλους στίχους για να τους μπάση όπως – όπως στο σώμα του τραγουδιού και να το διαφθείρη. Αν, κατά τον Αποστολάκη, ο Πολίτης δεν πέτυχε στη μέθοδο αυτή, είναι άλλο ζήτημα. Δεν νομίζω ότι φταίει η μέθοδος. Πάντως είναι προτιμότερο να κάνουμε φιλολογικά πειράματα στην κατεύθυνση αυτή κι ας αποτυγχάνουμε, παρά να στεκόμαστε με χέρια σταυρωμένα. Μονάχα έτσι θα βρούμε το σωστό δρόμο».

Το θέμα της κριτικής έκδοσης των κειμένων αντικρύζει σαν εξετάζη το ζήτημα των μεσαιωνικών κυπριακών ερωτικών ποιημάτων: «Η κριτική έκδοση των κυπριακών ερωτικών κειμένων» («Κυπριακά Γράμματα» Γ' 1936 – 7 79-81). Πρόκειται για παρατηρήσεις γραμμένες εξ αφορμής των εργασιών της Γιουβαννα Ροζαχί και του Αντώνη Ιντιάνου. Εδώ τονίζει την ανάγκη της αυστηρής κριτικής βασάνου βασισμένης πάνω στη σημερινή κυπριακή διάλεκτο, ώστε να δοθή το κείμενο διορθωμένο όπως θα 'βγαινε από το στόμα του δημιουργού του, χωρίς τα λάθη ανεπάρκειας ή τα λάθη σπουδής και απροσεξίας του γραφέα.

Με την ευκαιρία λέμε πως και σ' άλλη εργασία του ασχολήθηκε με τα κυπριακά ερωτικά ποιήματα του μεσαίωνα. Πρόκειται για το δημοσίευμα «Ο Ποιητής των Κυπριακών Ερωτικών Ποιημάτων» («Κυπριακά Γράμματα» 21 1956, σελ. 159 – 163), γραμμένο εξ αφορμής της δημοσίευσης των ποιημάτων αυτών που βρίσκονται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη από τη Θέμιδα Σιαπκαρά – Πιτσιλλίδη (Αθήναι, 1952). Εδώ αντιμετωπίζει το πρόβλημα του συνθέτη – μεταφραστή των ποιημάτων σχολιάζοντας απόψεις των Σάθα, Legrant, Σιαπκαρά).

Για τα ωραία αυτά λυρικά ερωτικά τραγούδια του άγνωστου Κυπρίου ποιητή τα επηρεασμένα από την ιταλική ποίηση και προ παντός από τα σονέττα του Πετράρχη έχει αφιερώσει μέρος μιας διάλεξης με θέμα «Η Μεσαιωνική και δημώδης κυπριακή ποίηση» που έδωσε στο Σύλλογο «Κινύρας» της Πάου («Διαλέξεις περί της Κυπριακής Ποιήσεως» σελ. 25 – 43, 1938, «Τα εν Διασπορά» σελ. 70 – 88). Στη διάλεξη καλύπτει την κυπριακή λαϊκή ποιητική παραγωγή μιας χιλιετηρίδας περίπου, από την στιγμή που εμφανίστηκαν οι Άραβες μέχρι και των τελευταίων χρόνων, χωρίζοντάς την στην προφραγκική,

στη φραγκική και μεταφραγκική. Παίρνει δηλαδή τη Φραγκοκρατία σαν σταθμό «γιατί είναι η αλήθεια, αυτή η περίοδος εχάραξε πολύ βαθιά τα χνάρια της και στο έδαφός μας με τα κάστρα και τις εκκλησίες της και στη γλώσσα και στη φιλολογία μας με τα δάνεια και τις επιδράσεις της». Στη διάλεξη, εκτός από τα ποιήματα του άγνωστου ποιητή που ανάφερα πιο πάνω, μιλά ιδιαίτερα για τ' ακριτικά τραγούδια, για τα εκατόλογα της αγάπης (παραλληλίζοντας με Ροδίτικη και Αθηναϊκή παραλλαγή) τα δίστιχα, τα τραγούδια των ποιητάρηδων, τη θρησκευτική ποίηση και προβαίνει σ' επισήμανση χαρακτηριστικών της ποίησης μας, της οποίας τελειώνοντας εξαίρει τη σημασία για το μεσαιωνικό και νεώτερο ελληνισμό.

Ανθολόγηση δε, τέλος, τούτων των Κυπριακών ερωτικών ποιημάτων βλέπουμε στο βιβλίο του «Κυπριακά Διαλεκτικά κείμενα» (ανθολόγηση, κριτική επιμέλεια, να μεταδώσουν τες σκέψεις, τα συναισθήματα, τους πόθους και τη φιλοσοφία της ζωής του Κυπριώτη, όλα εξιστορημένα με το δικό του στόμα, με τη δική του λαλιά, έτσι που να δείχνεται τόσο η ψυχοσύνθεσή του, όσο και η λογοτεχνική του ιδιοφυΐα». Εξόν από την προσεκτική επιλογή, έχουμε τις ερμηνείες και περιλήψεις, τις σύντομες κι' εμπειριστατωμένες εισαγωγές που δείχνουν διαύγεια κι ενημέρωση, ως και το γλωσσάριο μ' ενδιαφέρουσες ετυμολογίες. Χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια: α) Κυπριακά διαλεκτικά κείμενα Φραγκοκρατίας, β) Κυπριακά δημοτικά τραγούδια, γ) Ποιητάρηδες, δ) Διαλεκτικοί Κύπριοι Ποιητές, ε) Γλωσσάριο.

Σ' όλες του τις καταγραφές που βρίσκονται σκορπισμένες εδώ κι εκεί ακολουθεί την αυτή γραμμή: - Προσοχή στη γραφή, τοποθέτηση κάτω από το αυστηρό επιστημονικό βλέμμα, συγκρίσεις και σχόλια. Τέτοιες είναι: «Κυπριά Λαϊκά Τραγούδια - Αινίγματα» (Κυπριακά Χρονικά), «Κυπριακά Λαϊκά Τραγούδια (Λαογραφία), Κυπριακά Λαϊκά Τραγούδια' (Κυπριακά Χρονικά), «Ίδιωματικές Εκφράσεις στην Κύπρο» (Κυπρ. Χρονικά), «Γλωσσικά και Λαογραφικά Σταχυολογήματα» (Κυπριακά Γράμματα), «Κυπριακές Παροιμίες» (Λαογραφία) , «Προλήψεις – Δεισιδαιμονίες – παραδόσεις» (Κυπριακά Χρονικά), «Κυπριακά Λαϊκά Τραγούδια» (Κυπριακά Χρονικά), «Γλωσσικά και Λαογραφικά Σταχυολογήματα (Κυπριακά Γράμματα), «Ξόρκια» (Κυπριακά Χρονικά), «Δεισιδαιμονίες και Προλήψεις» (Κυπριακά Χρονικά).

Αναφέρουμε την εργασία του «Οι εκπαιδευτικές παροιμίες των Κυπρίων» («Αγωγή» τεύχος 2 1947 – 1948, σελ. 4-5). Εδώ πρόκειται όχι για καταγραφή αλλά για ερμηνεία των παροιμιών του κυπριακού λαού που αναφέρονται στην Αγωγή.

Άλλη εργασία του λαογραφικού ενδιαφέροντος φέρει τον τίτλο «Σκληρόπουλλος» («Ελληνικά» 2 (1929) σελ. 203 – 204) (Τα εν Διασπορά σελ. 259 – 260). Σ αυτή σχολιάζει την παρουσία του ονόματος Σκληρόπουλλος, Φτερόπουλλος, Ξερόπουλλος, Ψερόπουλλο, Στερόπουλλον σε κυπριακές παραλλαγές κυπριακών ακριτικών δημοτικών τραγουδιών καθιστά γνωστά όσα ο Ν. Πολίτης περί Συρόπουλου λέγει, προτιμά δε να συνδέσει το όνομα με την ακμάζουσα στην Κωνσταντινούπολη μεγάλη στρατιωτική οικογένεια των Σκληρών, γνωστών στα θέματα της Μικράς Ασίας για τη στρατιωτική τους ισχύ και τα κατορθώματά τους.

Εξ άλλου στη μελέτη «Σύμμεικτα Λαογραφικά από τους Κυπριώτες Χρονογράφους» («Πάφος» 2 1937 σελ. 297 – 307) («Τα εν Διασπορά» σελ. 50 – 61) ασχολείται με γεγονότα λαϊκού Πολιτισμού προσφιλή στους μεσαιωνικούς Κυπρίους χρονογράφους Μαχαιρά και Βουστρώνιο. Ως γνωστό οι χρονογράφοι δίνουν βαρύτητα σε δεισιδαιμονίες, προλήψεις, θέματα μαγείας και αστρολογίας, μεταχειρίζονται σωρεία παροιμιών, είναι πεπεισμένοι για την επέμβαση του θείου στα ανθρώπινα: «παραχώρησις θεού δια τας αμαρτίας μας». Φέρει παραδείγματα και παραβάλλει με αρχαία και σημερινά.

Στην ωραία εργασία του «Ο Λιπέρτης κι η κυπριακή πραγματικότητα» (Δελτίον Ελληνικού Πνευματικού Ομίλου Κύπρου», έτος 1954-5, σελ. 33-54) («Τα εν Διασπορά» σελ. 117 – 138) αντικρύζει διεξοδικά το θέμα από πού έπαιρνε τις εμπνεύσεις του, πώς δούλευε το στίχο του και τι κόσμους δημιουργούσε ο ποιητής πούταν κάτοχος όχι μονάχα της γλώσσας του λαού παρά και της ψυχής του. Και καταδεικνύει πώς: «Στην ποίηση του Λιπέρτη δεν υπάρχει τίποτε το εγκεφαλικό, τίποτε το εμπνευσμένο από βιβλία ή από μελέτες. Ό,τι τον συγκινεί και τον εμπνέει είναι η σύγχρονη ζωή μακριά από κάθε μεταφυσική, η ζωή όμως η γεμάτη θυμοσοφία. Γι' αυτό τα ποιήματα του Λιπέρτη είναι: απλά, χαριτωμένα, και αποπνέουν το άρωμα των αγριολουλουδιών του Κυπριακού κάμπου και του βουνού».

Από τις βιβλιοκρισίες που μας έδωσε θα σημειώσουμε στην παρούσα σκιαγραφή δύο μόνον, όχι πως οι υπόλοιπες είναι μικρότερης σημασίας αλλά γιατί κατά τη γνώμη μας σ' αυτές επιτυγχάνει καλύτερες ερμηνείες από δυο καθηγητές Πανεπιστημίου τους Στίλπωνα Κυριακίδη και Φαίδωνα Κουκουλέ. Πρόκειται για την κρίση για το περιοδικό «Λαογραφία» (τόμος ΙΒ΄) (Κυπριακά Γράμματα» 14 (1949) σελ. 134-136) (Τα εν Διασπορά» σελ. 263 – 267) και για την κρίση για το βιβλίο του Φαίδωνος Κουκουλέ «Βυζαντινών βίος και πολιτισμός» (τόμ. Ε΄ Παράρτημα) (Κυπριακά Γράμματα, 18, σελ. 182-183) (Τα εν Διασπορά, σε. 272-274).

Στην πρώτη σχολιάζει την «περί των συμβόλων και συμβολικών πράξεων εν τη νεοελληνική λαογραφία» πραγματεία του Στ. Π. Κυριακίδη και πιστεύω πως δίνει καλύτερη ερμηνεία για την αμοιβαία ανταλλαγή δώρων, από του αρραβώνος, μεταξύ γαμβρού, νύμφης και συγγενών των μελλονύμφων, καθώς και για τις κοινές τράπεζες κατά τον αρραβώνα και το γάμο. Υποστηρίζει πως εκτός από το δακτύλιο αρραβώνα ούτε τα δώρα ούτε οι εστιάσεις αποτελούν σύμβολα ή συμβολικές πράξεις, αλλά τα τοιαύτα γίνονται για να συσφίγξουν τις δυο οικογένειες σε στενούς κοινωνικούς δεσμούς. Παρατάσσει δε μερικά σύμβολα σχετικά με το γάμο από δικές του παρατηρήσεις της κυπριακής ζωής.

Στη δεύτερη εκφέρει απόψεις για το παράρτημα του Ε΄ τόμου του βιβλίου του Φ. Κουκουλέ με το οποίο ο διαπρεπής καθηγητής κλείει τη μεγάλη εργασία του γύρω από το βίο και τον πολιτισμό των Βυζαντινών κι όπου αναλύει και ερμηνεύει λέξεις και φράσεις της νέας ελληνικής. Ο δρ. Κυριάκος Π. Χατζηιωάννου τονίζει τη διπλή χρησιμότητα του έργου, την πολιτιστική και γλωσσική συνάμα: «α) γιατί μας διδάσκει πώς από ένα λαογραφικό στοιχείο,

από μια εθιμική ή απλή συνήθεια ξεπετιέται μια φράση ή μια λέξη και β) πώς αυτή εξελίσσεται εννοιολογικά και φτάνει στη σημερινή της σημασία αγνώριστη, ανυποψίαστη, χωρίς να προδίδει την αρχή της». Αναφέρεται στη φράση: «αυτή τα ψήνει με τον τάδε» - «τα 'χουν ψημένα', όπως την ερμηνεύει ο Φαίδων Κουκουλές, κι ενισχύει την υπόθεση του συγγραφέα. Αλλά για την ερμηνεία της φράσης «τον παίζω στα δάχτυλα» διαφωνεί κι υποστηρίζει (συμφωνούμε δε κι εμείς με την ερμηνεία του) πως προήλθεν από τα νευρόσπαστα ή τους φασουλήδες που τους παίζουμε στα δάχτυλά μας και τους βάζουμε να κάνουν ό,τι θέλουμε εμείς. Έτσι διαφωνεί μ' όσα γράφει ο Κουκουλές «τον απατώ, τουτέστιν ως απατά τον συναλλασσόμενον ο ταχέως κατά τον υπολογισμόν κινών τους δαχτύλους». Φωτίζει τέλος τη φράση «την έπαθε Χιώτικη». (εμείς τη ξέρομε «την έπαθε Χιώτικα») καταγράφοντας δυο τέτοια παθήματα (ένα αρχαίο κι ένα νεώτερο) που ίσως να γέννησαν την Πανελλήνια αυτή παροιμιώδη φράση.

Θ' αναφερθούμε τώρα με συντομία σε μερικές άλλες υποδειγματικές εργασίες του επιστημονικής διερεύνησης κι ερμηνείας των λαογραφικών φαινομένων και αντικειμένων: -

1. Τέτοια είναι «Αι εορταί του κατακλισμού εν Κύπρω και η καταγωγή των» («Λαογραφία» 20 (1962) 3-10) (Τα εν Διασπορά, σελ. 165 – 171) μια ανακοίνωση του σε διεθνές συνέδριο στο Παρίσι, το 1960. (Vie Congres International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques). Παρουσιάζοντας τις γιορτές του Κατακλισμού στην Κύπρο και ξεκινώντας από το γεγονός ότι οι γιορτές του κατακλισμού συνδέονται αυστηρά με τη λατρεία των ψυχών των νεκρών, όπως κατά την αρχαιότητα οι γιορτές των Ανθεστηρίων, κι από το ότι και τις δυο γιορτές τις απαρτίζουν καταπληκτικώς όμοια στοιχεία και τελετές, με επιχειρήματα αποδεικνύει ότι ο Κατακλισμός και τα Ανθεστήρια είναι μια και η αυτή γιορτή με διαφορετικά ονόματα, που εξακολουθεί να διατηρήται στην Κύπρο κατά τρόπον εκπληκτικό.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι στην ερμηνεία αυτή παραδέκτηκε κι ο καθηγητής μας – ακαδημαϊκός κ. Γεώργιος Α. Μέγας, («Παγκόσμιος Λαογραφική και Γεωγραφική Εγκυκλοπαιδεία», Δ', σελ. 356).

2. «Η καταγωγή των Καλικαντζάρων» Πρακτικά του Α' Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου. Τόμ. Γ' - 2, Λευκωσία, σελ. 295 – 303.

Βρίσκει πως οι Καλικάντζαροι από άποψη σχήματος του σώματος τους και των δυνάμενων και ιδιοτήτων με τις οποίες είναι προικισμένοι παρουσιάζουν ομοιότητες τόσο με τους ελληνικούς Σατύρους όσο και με τα αραβικά δαιμόνια τα καλούμενα Τζινν. Με τους Σατύρους εκτός από την σεξουαλική έξαψη και την ασέλγεια. Επίσης διότι μπορούν και οι μεν κι οι δε να συλληφθούν από τους ανθρώπους. Ε τα Τζινν διότι είναι προικισμένοι με τις μυστηριώδεις δυνάμεις να εμφανίζονται και να εξαφανίζονται κατά βούληση, να μεταμορφώνονται και να προκαλούν ασθένειες και τρέλλα.

Βασικό και ουσιώδες χαρακτηριστικό τους που τους απομακρύνει από την ταύτιση τους είτε με τους Σατύρους είτε με τα Τζινν είναι ότι καθ'

όλη τη διάρκεια του έτους είναι δέσμιοι στα βάθη της γης και λύνονται και ανέρχονται στην επιφάνεια της μόνο κατά τις δώδεκα ημέρες, από της Γεννήσεως του Χριστού, την 25^η Δεκεμβρίου, μέχρι των Θεοφανείων, την 5^η Ιανουαρίου.

Δεν δέχεται την ερμηνεία που δίνει ο Ν. Πολίτης ότι «Η δοξασία περί της διαμονής των Καλικαντζάρων υπό την γην εγεννήθη εκ της ανάγκης εξηγήσεως του εξαφανισμού αυτών εκ της γης καθ' όλον το έτος πλην του δεδεκαήμερου». Αλλά ανευρίσκει πλείστα στοιχεία και αποδεικνύει χωρίς καμμία αμφιβολία πόσα κοινά έχουν με τη γιορτή των Κρονίων της αρχαίας Ελλάδος, μιας γιορτής της συγκομιδής που γινόταν στις 12 του μηνός Εκατομβαιώνος.

Δεν δέχεται την εκδοχή του Κ. Ρωμαίου, πως οι Καλικάντζαροι είναι νεκρικοί δαίμονες («οι κήρες» ή «νεκυδαίμονες» των αρχαίων).

Δίνει στη συνέχεια μια εξήγηση για τις μεταμφιέσεις, που παρατηρούνται στα Δεδεκάμερα σε μερικά Ελληνικά μέρη.

Τέλος αναφέρεται στην ονομασία των Καλικαντζάρων και πιστεύει ότι πιθανώς είναι δάνειο από την Αραβική.

3. «Αι παραστάσεις των κολαζομένων εις τους Βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς ναούς της Κύπρου» («Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών» 23 (1953) σελ. 290 – 310) («Τ εν Διασπορά», σελ. 146-151). Περιγράφει στο Α' μέρος της μελέτης αυτής τις παραστάσεις τοιχογραφιών πέντε βυζαντινών και μεταβυζαντινών ναών της Κύπρου εξαίροντας το ενδιαφέρον τους από λαογραφική άποψη.

Στο Β' μέρος διατυπώνει παρατηρήσεις για τις λαϊκές αντιλήψεις περί δικαίου όπως παρουσιάζονται στις παραστάσεις αυτές και για την επίδραση του ορφισμού. Συζητώντας τις τιμωρίες υποδεικνύει ότι όλες βασίζονται στο νόμο της ανταπόδοσης, γιατί βλέποντας ο άνθρωπος ότι στη ζωή δεν αμείβεται πάντοτε το καλόν και δεν τιμωρείται πάντοτε το κακόν μετατοπίζει σ' άλλη ζωή τη δίκαιη ανταπόδοση των πράξεων ενός εκάστου. Μιλά δε για τη συμβολή του Ορφισμού στη διάδοση των αντιλήψεων για τιμωρίες στον Άδη.

Πάντως δεν συμφωνεί με όσα ο Νικόλαος Πολίτης λέγει για τη διατήρηση των περί κολάσεως δοξασιών που διπλασιάστηκαν «βάσει της χριστιανικής θρησκείας και των αρχαίων μύθων υπό της εξημμένης φαντασίας των ασκητών και των καλογήρων». Απ' εναντίας υποστηρίζει ότι τις κολασίες περί κολάσεως διεμόρφωσε «αυτό τούτο το λαϊκόν αίσθημα δικαιοσύνης».

4. «Παλάθη - flado – flado-onis - flaon – φλαούνα» (Their Historical Background and Etymology. Η Εργασία δημοσιεύτηκε στον 19^ο τόμο του περιοδικού “Orbis» αρ. 2 1970, σελ. 483-491.

Είναι μια διαχρονική και συγχρονική μελέτη, από την αρχαία «παλάθη» ως σήμερα και σ' όλη την Ευρώπη. Σ' αυτή υποστηρίζει πως η λέξη προέρχεται όχι από το πλάθω, αλλά από την αρχαία «παλάθη» που συνηθιζόταν τη γιορτή των «Πλυνηθρίων» στην Αττική, ένα γλύκισμα από ξηρά σύκα. Απ' αυτή προήλθεν η αρχαία Γερμανική λέξη flado, που συνδεόταν σαν γλύκισμα με μια γιορτή παγανιστική των αρχαίων Γερμανών και που μεταφέρθηκε στη γιορτή του Πάσχα από τους Γάλλους. Από το τελευταίο αυτό μεσαιωνικό γαλλικό flaoη βλέπει να προέρχεται η ελληνική φλαούνα.

Ο κυπριακός λαός περισσότερο συντηρητικός εκράτησε μόνος αυτός (περισσότερο κι από τους ίδιους τους Γάλλους, απ' όλα τα μέρη που διατέλεσαν κάτω από φραγκική κυριαρχία και διασώζουν τη λέξη φλαούνα) τα ίδια συστατικά της αρχαίας γαλλικής φλαούνας καθώς και τη συνήθεια να τρώγει φλαούνες την Κυριακή του Πάσχα.

5. «Επιβιώσεις Τοτεμισμού στην Κύπρο» («Αφιέρωμα εις Κωνσταντίνον Άμαντον» Αθήναι (1940) σελ. 99 – 106)/ (Αναθεωρημένο: «Τα εν Διασπορά, σελ. 139 – 145). Κάνει μνεία για επιβιώσεις (survivals) δηλαδή συνήθειες που έχουν την καταγωγή τους στην παμπάλαια εποχή, πολλές φορές στην προϊστορική, όταν ο άνθρωπος βρισκόταν στην πρωτόγονή του κατάσταση. Παραλληλίζει σημερινές αντιλήψεις με αρχαίες ελληνικές και βρίσκει ότι αυτές είναι υπολείμματα παμπάλαιων τύπων λατρευτικών και ιδίως του τοτεμισμού.

Από ενδείξεις λατρείας βοδιού και φιδιού βρίσκει τοτέμ (ιερά ζώα) στην προϊστορική Κύπρο και περιπτώσεις μεταμόρφωσης ανθρώπων σε τοτέμ – ζώα. Προχωρεί στη συνέχιση των επιβιώσεων αυτών στους ιστορικούς χρόνους και καταλήγει στο σεβασμό στο μαύρο φίδι και στο βόδι. Εκθέτει τέλος παραδόσεις σχετικές με το βόδι, που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι όλ' αυτά είναι υπολείμματα παμπάλαιων τύπων λατρευτικών και μάλιστα τοτεμιστικών. Συνεχίζει με παραμύθι μεταμόρφωσης μάνας σε αγελάδα, δηλαδή ταυτισμό του γονιού με την αγελάδα οπότε το ζώο έχει θέση γονιού, ιδέα που απαντάται στον τοτεμισμό.

Βρίσκει τέλος ότι είναι σύμφωνη με άρθρο του κώδικα του τοτεμισμού η πίστη μας η σημερινή σε φίδι – φύλακα (του σπιτιού ή του περιβολιού), σύμφωνα με το οποίο το τοτέμ προστατεύει και προειδοποιεί τα μέλη της φυλής. Σ' άλλα δε άρθρα του κώδικα βρίσκει ν' ανήκει η πίστη πως το σκότωμα του είναι κρίμα (ταμπου).

6. «Η χρήση του Καθασίου Πυρός για τον εξαγνισμό και την αθανασία στον Ελληνικό χώρο.» Θεσσαλονίκη 1973

Η μελέτη αυτή, που δόθηκε σαν διάλεξη στους φοιτητές της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, δημοσιεύτηκε στον 12 τόμο της «Επιστημονικής Επετηρίδος της Φιλοσοφικής Σχολής» του Πανεπιστημίου αυτού (σε. 53 – 69).

Σ' αυτή, που την κρίνουμε σαν μια από τις καλύτερες – επιστημονικά τεκμηριωμένες εργασίες του-, κινείται μέσα στον ελληνικό χώρο τον ενιαίο εθνοπολιτιστικά, όπου πιστεύει πως διαμορφώθηκαν και καταστάλαξαν οι πίστεις για το «καθάρσιον πυρ» από τον 11 π.Χ. αιώνα και κρατήθηκαν σταθερά στον ελληνισμό διαχρονικά και ενιαία μέχρι σήμερα.

Παρουσιάζει τεκμήρια από τους αρχαίους συγγραφείς καύσεως σωμάτων προς απόκτηση της αθανασίας (Δημοφών, Αχιλλεύς, Ηρακλής) και διαβλέπει στην πράξη αυτή Ορφικές ιδέες.

Στη συνέχεια μιλά για τη διείσδυση του ορφισμού στις Ελληνικές θρησκευτικές πίστεις και την προσαρμογή της Ορφικής μυστηριακής λατρείας: α) στις λαϊκές πίστεις των Ελλήνων β) στις εκάστοτε επικρατούσες κοινωνικοφιλοσοφικές ιδέες.

Τονίζει πως η βασική πίστη του Ορφισμού δεν σταματά στην ιδέα ν' απαλλάξει τον μούμενο από τον βασανιστικό κύκλο των γεννήσεων, παρά προχωρεί και πιο πέρα στο να τον κάμει αθάνατο, να τον ενώσει με τους θεούς. Το αρχικό και τελειότερο μέσο καθάρσεως ήταν το πυρ. Σε λόγους καθάρσεως υποστηρίζει πως πρέπει να αποδοθεί κι η καύση των νεκρών που βρίσκουμε στα Ομηρικά έπη. Προχωρεί στα αρχαιολογικά δεδομένα ως προς τις περιόδους που οι έλληνες έκαμαν χρήση της καύσεως. Πλείστα παραδείγματα καθαρμού με φωτιά αρχαία και νεώτερα παρατάσσει.

Φτάνοντας στο Χριστιανισμό γράφει ότι επηρεάστηκε από τον Ορφισμό όπως φαίνεται κι από τις παραστάσεις του Ορφέως στις κατακόμβες των πρώτων Χριστιανών και στις σαρκοφάγους τους. Σημειώνει πως και στα Ευαγγέλια υπάρχει η πίστη στην καθαρτική δύναμη του πυρός και παραθέτει την ερμηνεία που δίνει ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς σε χωρίο του Ευαγγελιστού Λουκά 1β'49.

Παρέχει περιπτώσεις αγνισμού μιάσματος στους αρχαίους και παραλληλίζει με σημερινές συνήθειες του ελληνικού λαού.

Ενθυμίζει πόσο απαραίτητη είναι η παρουσία του καθαρσίου πυρός στις εκκλησίες μας σήμερα (κεριά – λαμπάδες). Συσχετίζει δε με το ότι επιβαλλόταν να είναι τελετουργικά καθαρός ο ιεροφάντης των Ελευσινίων μυστηρίων όταν επρόκειτο να τελέσει θρησκευτικές τελετές ή ικεσίες ή απλώς όταν πήγαινε σε επίσκεψη των ιερών. Ενισχύει δε μιλώντας για την ίδια ανάγκη για οποιοδήποτε άλλο που τελούσε θυσία στους αρχαίους χρόνους.

Το μεγαλύτερο μίasma είναι ο φόνος. Φέρνει δυο παραδείγματα από τους αρχαίους εξαγνισμού για φόνο. Το ίδιο υποστηρίζει πως συμβαίνει και με το έθιμο να ανάβουμε μεγάλες φωτιές, «λαμπρατζιές», στις αυλές των εκκλησιών πριν από τη Ανάσταση της Κυριακής του Πάσχα, για να καθαρθεί δηλαδή ο ναός και το δώμα κι η αυλή από το σταυρικό

θάνατο του Χριστού. Τα ξύλα προέρχονται από τα σπίτια όλων των χωριανών κι έτσι η κάθε οικογένεια μετέχει του καθαρμού (δεν δέχεται δηλαδή ο δρ. Χατζηγιωάννου τις ερμηνείες της «λαμπρατζιάς»: α) Για να καεί ο Ιούδας, β) ότι συμβολίζεται η φωτιά όπου ζεσταίνονταν στην αυλή του αρχιερέα των Ιουδαίων οι υπηρέτες μαζί με τον Πέτρο, γ) ότι δηλεί το έθιμο τη χαρά της Αναστάσεως του Κυρίου). Αλλά και η λαμπάδα που ανάβει ο καθένας μας σαν ο ιερέας πει το «Δεύτε λάβετε φως εκ του ανεσπέρου φωτός» βρίσκει πως σκοπό έχει να μας εξαγνίσει. Κι ακόμα στο ότι ανάβουμε λάμπες από το φως που φέρνει ο παπάς για να καλαντίσει το σπίτι μας βλέπει πάλιν λόγους καθαρμού για ν' αγνισθεί το σπίτι από την έξοδο (θάνατο) του παλιού χρόνου (προβλ. Άναμμα φωτιάς μπροστά στα σπίτια και στα μαγαζιά από τους βυζαντινούς, κάθε αρχιμηνιά, πάνω από τις οποίες πηδούσαν). Στις καθαρτικές τελετές πιστεύει ακόμα ότι ανήκουν οι φωτιές τ' άη Γιαννιού του Λαμπροφόρου.

Τέλος έρχεται στις λαμπάδες που ανάβουμε στις θρησκευτικές τελετές. Αντλεί πάλιν από τα κείμενα και φέρει παραδείγματα από τα αρχαία χρόνια απ' όπου γίνεται σαφές ότι στις μυστηριακές θρησκείες ή τελετές οι ίδιοι οι θεοί παρουσιάζονται κρατώντας λαμπάδες σαν το σπουδαιότερο από τ' άλλα «καθάρσια μέσα» των αρχαίων/. Συνεχίζει δε με παραδείγματα παλιά και νέα «διαβατηρίων τελετών», εξαγνισμού δηλαδή όταν ο άνθρωπος περνά ένα ορόσημο της ζωής του για να μπει στο άλλο (γέννηση, γάμος, θάνατος).

Κλείει με περίπτωση εξαγνισμού ολόκληρης κοινότητας στην αρχαία Ελλάδα με τη καύση του «καθάρματος» (του ανθρώπου – αντικειμένου).

7. “Four types of @External Soul – in Greek and other Folk Narratives” . International Congress for folk Narrative Research in Athens (1.9.1964 – 6.9.1965). Λαογραφία, τόμ ΚΒ', Αθήναι 1965, σελ. 140 – 150.

Στην ανακοίνωση αυτή διερευνά σε βάθος και φτάνει στην πρώτη πηγή. Συγκεκριμένα αντικρύζει το θέμα της ύπαρξης εξωτερικής ψυχής, ψυχής έξω από εμάς, της πίστης δηλαδή πως η ουσία της ζωής (η ψυχή) μπορεί να αποσπασθεί από το σώμα και να μπει κάπου αλλού.

Κατατάσσει τις κατηγορίες της «εξωτερικής ψυχής» ως εξής: -

- (α) όταν κρύπτεται για ασφάλεια σ' ένα σαρκώδες φρούτο, σ' ένα ζώο, στο ξύλο του δέντρου.
- (β) όταν η ζωή δένεται μ' ένα αντικείμενο που καίεται ή μια λαμπάδα.
- (γ) όταν κατοικεί σε μια και μόνο τρίχα της κεφαλής
- (δ) όταν η ψυχή κρύβεται σε ζώα που βρίσκονται κλεισμένα σ' άλλα ζώα (σειρά καλυμμάτων).

Εξετάζοντας κάθε ένα τους πιο πάνω τέσσερις τύπους ξεχωριστά, αντιμετωπίζει σημερινές διηγήσεις (ελληνικές και ξένες), ανατρέχει σε

παρόμοιες παλαιότερες και βρίσκει απήχηση περί της εξωτερικής ψυχής αρχαίων θρησκευτικών δοξασιών, ελληνικών και αιγυπτιακών.

Κλείνουμε με λίγα λόγια για την εργασία του «Γεωργικά και Ποιμενικά της Κύπρου». Η εκτενής αυτή μελέτη γράφτηκε το 1929 και δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Λαογραφία» (11 1934 – 1937) σελ. 67 – 111) με παρακίνηση και ενθάρρυνση των καθηγητών Κ. Άμαντου και Γ. Αναγνωστόπουλου, χωρίζεται δε σε κεφάλαια κατά το παράδειγμα του Στ. Ξανθουδίδη στα ποιμενικά της Κρήτης και του καθηγητού Rohlfς στα ποιμενικά της Κάτω Ιταλίας. Κοσμείται με σκίτσα εργαλείων και οργάνων του Τηλέμαχου Κάνθου. Την περιέλαβε στο βιβλίο του «Τα εν Διασπορά» με καινούργια στοιχεία και πρόλογο όπου διαπιστώνεται ο ξεθεμελιωμός του παλιού κόσμου κι η καταπληκτική μεταμόρφωση του τρόπου ζωής του αγροτικού μας πληθυσμού στα χρόνια που ακολούθησαν το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, γεγονός που ανάγκασε το συγγραφέα να γυρίσει ακόμα πιο παλιά από το 1929 και να προσπαθήσει να περισώσει ό,τι κρατούσε στη μνήμη του από την παιδική του ηλικία κι ό,τι σχετικό τον πληροφόρησαν οι πιο παλιοί κι αξιόπιστοι πληροφοριοδότες του, προ παντός σ' ό,τι αφορά το αγροτικό σπίτι. Τη νέα αυτή έκδοση στολίζουν τα σκίτσα γεωργικών και ποιμενικών εργαλείων και σκευών της Δώρας Ορφανού και σχέδιο του αγροτικού σπιτιού του αρχιτεκτονικού γραφείου Παναγιώτη και Διονύση Τουμαζή. Ο κόσμος που απεικονίζεται είναι εκείνος της Μεσαορίας.

Καταπλήσσει τον αναγνώστη η πλήρης γνωριμία σε βάθος και σε πλάτος του δρος Κυριάκου Π. Χατζηγιάννου των λαϊκών μας πραγμάτων. Το έργο είναι πράγματι αξιόλογο, γιατί χύνει φως στη ζωή της αγροτιάς μας. Κι είναι γραμμένο με αγάπη για τον κόσμο της, που δίνει ιδρώτα και ζωή, χρώμα και δύναμη στον τόπο μας.